

Књига 10

Бокељологија

Copyright © 2016. by Братислав Стипанић

Copyright © 2016. by Књижара Со

Copyright © 2016. by МАГЕЛАН ПРЕС

Уредник:

Никола Маловић

Рецензент:

Живојин Ракочевић

Фотографије:

Драган Илић

Живојин Ракочевић

Исак Воргучић

Фото-архива манастира Високи Дечани

На насловној страни:

Христос, судија на престољу – камена пластика над главним
манастирским вратима, западни портал, детаљ

На клапнама:

Дечанске бордуре (орнаменти)

На форзецу:

Бакрорезна плоча: цртеж – Георгије Стојановић, 1745. г; у бакру
гравирао – Густав Адолф Милер, 1746.

Дизајн:

ПРОНБИ, Подгорица

Издање је рађено према књизи Риста Ковијанића „ВИТА КОТОРАНИН
НЕИМАР ДЕЧАНА“, Нолит, Београд, МСМЛХИИ

Ристо Ковијанић

**Вита Которанин,
неимар Дечана**

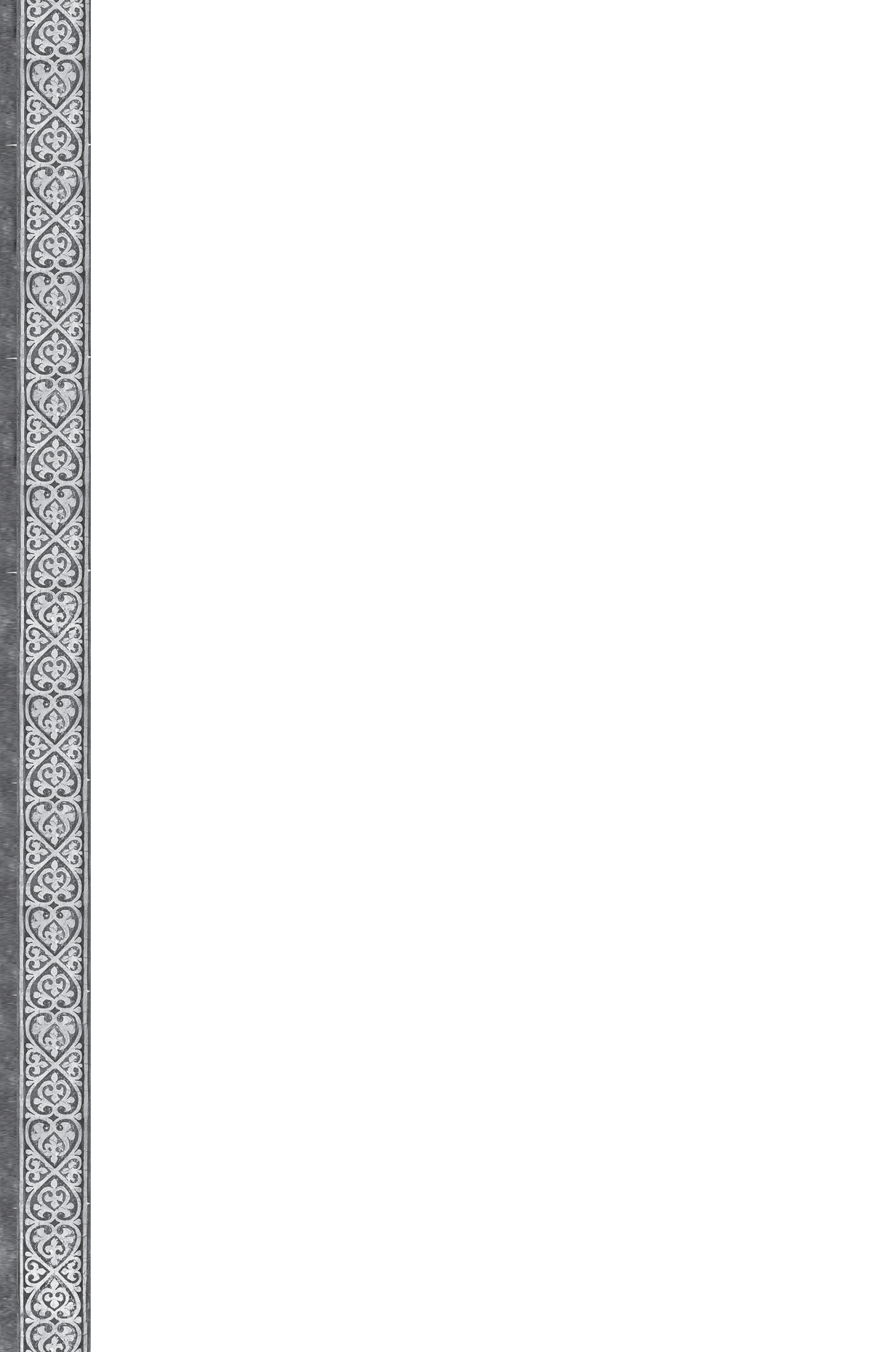

Књижара Со

МАГЕЛАН ПРЕС

Херцег Нови – Београд, 2016.

Дечански кључ

Дечани су најсавршеније раскршће наше културе, духовности, државности и националног опредјељења. То је први симбол нашег укупног стварања, етноса и историје гдје су се несливено хармонизовале све наше културолошке и идејне супротности у једну довршену и организовану цјелину. Зрео је тренутак да се може говорити о дечанском кључу.

Дечански кључ је српски одговор на античко јединство истине, добра и љепоте, он је континуитет византијског симбола несукобљене религије, филозофије и умјетности. Српски дечански кључ је, изван сваке подјеле, затворио све наше до тада развијане, супротности. Структура Високих Дечана сачињена од романичких, готичких, византијских, наших континенталних и приморских утицаја, блиставог живописа и богате камене пластике, срећно постављена на ивици плодне Метохије и сурових Проклетија, светоотачки утемељена на мучеништву ријетко трагичног краља Стефана Дечанског, уклесана у народно и предање и поезију – чини од дечанског кључа јединствену композицију. Фра Вито Которанин је први власник таквог кључа у српској историји; он је успоставио модел који ће у нашој умјетности досећи само неколико ријетких стваралаца.

Исти принцип, на једној другој културолошкој прекретници, уобличио је Његошев етос, нацију и умјетност; на истим темељима, генијалне синтезе дечанског кључа сазидала је Андрићева „На

Дрини ћуприја“, зато се данас, игром инстинкта, усуда или, пак, промисла један медитерански град озидео уз вишеградски мост. Иако, скрајнут и заборављен, градитељ фра Вито јесте личност његошевског и андрићевског стваралачког маха, а мајсторство изведбе, хармонија различитих идеја, светост мјеста и укупност зреле културе и стварања – чине га једним од најважнијих умјетника наше историје.

Дјело оваквих личности, његов утицај и вриједности стоје на путу савремене „културе дезинтеграције“, па постоји низ препрека које нас спречавају да Високе Дечане сагледамо и као медитеранска врата наше умјетности. Она су се најшире отворила у Граду у дну фјорда који се зове Уста од Котора или Бока Которска; она се културолошки отварају на свима нама, на, до бесмисла помињаном, раскршћу Истока и Запада. Та иста врата од Котора, безмало шест вјекова касније, послје окупација, брисања трагова, цивилизацијских преслојавања и преименовања, отвориће књигом „Вита Которанин, неимар Дечана“, његов учени и широки гимназијски професор, Ристо Ковијанић. Кроз његова ће се уста, дјело и перо – након Другог свјетског рата на почетку фаталне идеологије која је системски уништавала органске везе једног потврђеног идентитета – откривати и чувати српско лице града, његова жива предања, топоними, знамените породице, културолошки, духовни утицај и оно што је од историје успјело да преживи. Књига „Вита Которанин, неимар Дечана“ представља драгоцјену синтетичку ризницу нашег укупног народног, умјетничког и религиозног стварања и унутрашњих културних веза.

Ковијанићев осјећај за цјелину културолошког простора, као и научна потреба да се та укупност сачува од ондашње идеологије више је нека врста инстинкта и ризнице намијењене и широкој публици, наших унутрашњих и приморских крајева. Он, човјеку на Медитерану, открива његове дубоке коријене, екуменску културу и континенталну природу, везе и поријекло, као и сношљиво, а непомирено, вјерско шаренило, док читалац на континенту добија сву дубину и раскош архитектуре, злата, веза, пловидбе; сија значај прве српске гимназије, апотеке, живог контакта са Дубровником и италијанским земљама или грчким

сликарима који живе у Котору.

Срећним случајем, у нашем времену, опет на почетку једне дезинтегришуће идеологије, срели су се, у Устима од Котора: писац који *joш увијек мисли на српском*, Никола Маловић, професор Ристо Ковијанић и фра Вито Которанин. Сусрет ове тројице у тексту и око текста открива, како се на једном комаду земље, испод ловћенских литица, срећу и прожимају јелинска, романска и словенска култура. Он оживљава образац довршене и помирене синтезе која је могла у једном даху и у, готово лаком надахнућу, сазидати Дечане. Приморски мајстори и фра Вито иду у унутрашњост своје земље гдје њихова длијета „пјевају“ и на обалама Пећке, Призренске и Дечанске Бистрице, Студенице или Мораче.

Три су главна лика ове књиге: Високи Дечани, Мали брат фра Вито и Котор. У сјенци њиховог међуодноса догађа се велики број сусрета у којима Ковијанић, архивски и предањски проучава, тражи и открива размјену и двосмјерност.

Уреднички поступак Николе Маловића одредио је нову димензију читања књиге, јер обимне фусноте чине посебан угао и цјелину са стотинама имена, детаља, архивских података и додатних објашњења. У њих се смјестила једна омања енциклопедија наших континенталних и приморских земаља, мреже путева, значаја тргова, начина живота. Читаоца ће обрадовати име Радобрат из Пераста, Милчен син Радостин или Братослав, појавиће се Богдеш, Озроје, Тврдоје...

Аисторичност савременог доба успоставља нову реалност гдје се ван цјелине формирају пунктови попут Котора или Дечана. Тако се и догодило да Котор „изађе“ из наше културе што савремено доба, репресивне политичке коректности сматра идеолошки и политички довршеним процесом. На идентичан начин, покушајем пријема у УНЕСКО, једна етнократска идеологија на Косову и Метохији, умало није Високе Дечане 2015. г. довела у свој административни идентитет и дала овом политичком симулакрум-ентитету неку врсту садржаја. За већину западних креатора ове манипулације и нове реалности није од пресудног значаја коме Дечани припадају, нису чули звук минобацачких

граната испаљених на манастир, они не виде бодљикаву жицу, тенкове, пушке и западне војнике што светињу, гле парадокса, бране од друштва и нове реалности.

Савремена наука, колебљиви идентитет, књижевност и духовност, могу овом књигом добити дио изгубљене цјелине, а њен читалац комуникацију са једним готово заборављеним, могуће, најважнијим дијелом сопствене личности, схватања историје, вјере, етноса и културе.

Живојин Ракочевић

Високи Дечани

1. ПОЛОЖАЈ И ОКОЛИНА + СРЕДИШНА ОБЛАСТ СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ + ЊЕНА ПРИРОДНА БОГАТСТВА + БОГАТСТВО КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА + ПРИВРЕДНА И КУЛТУРНА ПОВЕЗАНОСТ С КОТОРОМ

На помолу Дечанске Бистрице уздижу се **Високи Дечани**¹. Задужбину Немањића, Стефана Дечанског и цара Душана, изводио је пуних осам година, 1328-1335, протомајстор **Вита Которанин**. Над јужним вратима цркве стоји уклесано:

Фрад Вийа, мали брайи, йрошимајсйор ис Коитора, йрада краљева, сазида овузи цркв свейоја Пандокрайтора йосйодину краљу Сйефану Урошу 3-ему и својему сину свейлому и йревеликому и йрславному йосйодину краљу Сйефану. И сазида се за 8 йодишйи, и досйела је савсем цркв в лейю 1335.

Исклесани од камена, стоје Високи Дечани као саливени. Данас као пре шест векова. Беле се у окриљу горостасне шуме питомог кестења и планинског борја. Ту се, до миле воље, може размишљати о Животу, о Вечности, о Свемиру; уживати у Лепоти.

¹ У вријеме првог издања (MCMXLII) није било много графичких могућности да се истакне текст, па аутор покаткад капиталне синтагме пише с проредом, нпр. В и с о к и Д е ч а н и, или В и т а К о т о р а н и н. На овим мјестима уведен је болд, тј. *масна слова*, и манир проширен на сва друга **важна текстуална мјеста** због лакшег навигавања оком – прим. ур.

И не само уживати. Ту се може дуго проучавати наша прошлост, наш средњи век, доба феудализма – доба двојице великих државника свога времена, цара Душана и протовестијара Николе Буће, и двојице знаменитих културних стваралаца, архиепископа Данила II, књижевника, и фра Вите Которанина, грађевинара. Величанствена грађевина на Дечанској Бистрици, на којој су се сучелила и измирила три дуговладна освајачка стила, византијски, романски и готски, задахнути словенском ведрином и топлином, приповеда речито и убедљиво о нашем раном културном животу, културним стремљењима, полету и досегу, о културном доприносу; приповеда не само својим изразитим, замашним и моћним отелотворењем и сопственим богатством раскошних уметничких украса, него и огромним богатством своје ране и позније ризнице. Јаса средњовековна бела грађевина, најугледнији српски манастир после Хиландара, и прича јасно и разговетно о снази наших средњовековних мајстора – грађевинара, вајара и сликара, средњовековних и познатијих златара и резбара. Они знаше и умеше да, у камену, у металу и дрвету, у живим бојама које зборе, прикажу, оваплоте и овековече мноштво мотива из умишљеног и стварног живота свога народа и свога времена. **Отуда се за цркву Дечана могло рећи: да се ни из једног писаног документа не може више него из ње ишчитати у обиму, карактеру и висини српске средњовековне културе.**

Из сачуваних писаних споменика которских може се ишчитати да је у подизању српске средњовековне културе имао знатан и знаменит удео културни и привредни Котор фра Вите и Николе Буће. Јер наш стародневни приморски град под Ловћеном, са знатним наслагама јелинске и римске културе, био је не само најкултурнији град и један од најјачих привредних центара средњовековне Србије, њен „славни столни град“, него и њена главна лука, њена најшира вратница за снажни ток живе размене материјалних и духовних добара са Западом.

Изнад Дечана густа мрчава – пространа шума питомих кестенова; високо сеже и запасује планинске окомке и падине. Са планинских висина Богићевице (2530 m), некадашњег глечерског подручја Проклетија, стрмоглави се урвинама Дечанска Бистрица, плаховита као горске срне њене мрчаве; разиграна и раздрагана, скаче, пени се и звони.

Пролама се Бистрица кроз живописну Дечанску клисуру.

Одјекује клисура; одазивају се њене пећине, некадашње испоснице средњовековних дечанских калуђера. Пред Високим Дечанима, код извора питке и лековите минералне воде, горска студена река силази у раван. Њеним шумовима и гргољу одазивају се тајанствене одаје манастира и високи сводови храма; пева се тајанствена служба у славу ктитора, „посвећенога краља“ Стефана Дечанског, и у славу великог протомајстора, просвећеног фра Вите Которанина; „служба“ једва чујна, као хујање планинскога борја, као шум јесењег лишћа кестенове шуме. Тако непрестано, даноноћно, већ шест векова и више. Тако је и у доба дугога робовања. Њу нису морали узаптити ни окрутне „заптије“ обесних и окорелих султанових феудала. Тихо и непрестано, дан и ноћ, пева се вековита химна вечно лепом делу људског духа и људских руку, као што је вечно лепа и природа у којој је дело постављено.

Тече Дечанска Бистрица даље, гајећи у свом кристалном кориту плашљива јата гипких пастрма. Њима је дечанска трпеза често почастила манастирску братију, **од првога дечанскога настојатеља, игумана Арсенија, преко Григорија Цамблака до ваљаног 112-годишњака архимандрита Данила (упок. 1820);** почастила је небројено пута и многог свога госта, домаћег и страног, знаног и незнаног, често добродошлог и добронамерног, понекад измамишу на штету ризнице, а понекад, у зле дане тешког робовања, и госта немила, злонамерна и злотворна. Мирније тече река поред села Дечана, по коме је и добила своје лепо и звучно име, а по њима и Немањића задужбина.

Успорена равницом, мирно протиче Бистрица кроз село Бућан, чије име подсећа на Николу Бућу, или на неког другог српског протовестијара и привредника из те чувене которске породице; као што у два суседна метохијска села, Котор и Витак, код села Мајдана и Рудника, недалеко од Витомирице, подсећају на которско-рударску несеобину у Пећи, и на неког имењака Которанина Вите, тако често сведока да је то име наше, народно, словенско.

Испод села Краљана, Дечанска Бистрица утапа се у матицу, у Бели Дрим. Она је допринела да се просеку планине и отвори пут ка Јадрану, који ће у другом виду узвраћати обилни зајам сливу

Метохијско-призренске котлине. Њене високе горнате планине привлаче густе морске облаке, који ће издашно потхрањивати непресушиве изворе Дечанске Бистрице, на коју ће доспети Вита са Јадрана, из которске Немањића задужбине, да у име которске Мале браће и у име свога родног града узврати добро за добро, поверење за поверење и оданост за наклоност.

+

Испод Дечана простире се равна Метохија, обгрљена планинама и планинским рукавима, питома, плодна и мирна. Поглед пуца до самог Призрена. И дечанско летње праскозорје, југоисточно у даљини, сунце се већ изнад Призрена љуби са снежним врховима Шар-планине (2750 m; на домаху изнад Пећи, северно, са врховима травне Мокре и горнатог Чакора; а на западу, над кубетом Високих Дечана, са два необична кубета мрких планина, Богићевице и Гаравице (2660 m).

А кад дође гори Гаравици
кличе Ненад како соко сиви;
„Гаравице, зелена горице,
не раниш ли у себи јунака,
Предрагога, мог брата рођенога?“
Предраг сједи под јелом зеленом...

У веначном облуку око Метохије, изнад Пећи, Дечана, Ђаковице и Призрена, нижу се планински врхови – у подручју Мокре: Поглед, Белег, Жлеб и Русулија; на масиву Копривника: Жути Камен и Стреоц; на Богићевици и измаку Проклетија: Маријан Гаравица; на изданцима Албанских Алпа: Кунора и Паштрик; а на масиву Шар-планине: Ошљак, Кобилица, Титов врх (раније Црни врх), Бистра и Љуботен. Стрпасти облук повезује ланац благих косовских планина, Црнољева, Голеш и Чичевица, вододелница два супротна велика слива, Јадранскога и Црнога мора.

Са планинског венца стачу се одасвуд благотворне воде Метохије, а истакнути планински горостаси сежу у царство орлова, и са удаљеним врховима рудоноснога Копаоника и Мајдана разапињу небески свод над Старом Рашком, Метохијом и Косовом, средишним областима средњовековне српске државе. Ту су били њени главни државни центри, сталне и повремене престонице:

Рас, Дежево, Јелеч, Брњаци и Врхлаб, Звечан, Штимља, Пауни и Ново Брдо, Сврчин, Неродимље, Петрич и Призрен; ту су били и њени главни центри духовног и културног живота, **низ главних манастира: Патријаршија, Дечани, Арханђел Михаило, Хвостанска Студеница, Грачаница, Бањска, Градац, Сопоћани и Ђурђеви Ступови.** Ту су били и главни извори њених природних богатстава, у првом реду њени најбогатији рудници олова, бакра, железа, сребра и злата. Ти главни центри били су повезани живим артеријама са привредним и културним центрима свога приморја и са Дубровником. Бели Дрим је изводио приморски пут који је долазио од Котора, преко Бара, Улциња, Скадра и Дања, и водио за Призрен, а одатле за Пауне, Неродимље, Липљан, Јаћево и Ново Брдо; другим краком за Дечане и Пећ. Пећка Бистрица сводила је у Пећ други приморски пут, у који су се код Плава стакала два пута. Један је долазио од Котора, Будве и Бара преко Рибнице (данашњег Титограда); други од Котора и Рисна преко Оногошта (Никшића) и рудоносног Брскова. Сједињавао се у Оногошту са дубровачким трговачким путем, који је везивао главне привредне центре Србије са Дубровником, чија је улога у историји средњовековне српске историје била знатна и врло значајна. Пећка Бистрица сводила је овај пут пред саму Патријаршију, на пећко тржиште, познато трговачко раскршће и караванско одмориште. Одатле је једним рукавом ишао испред Дечана за Призрен; другим за Приштину, Вучитрн, Звечан и Трепчу; а трећим за Рас, Дежево и Брвеник.

Дуж Метохије (65 km) кроз старо Хвосно, Алтин, Подримље и Патково, протиче Бели Дрим. Поред три Бистрице, Пећке, Дечанске и Призренске, прима још пет великих притока: Исток, Глину, Мирушу, Топлугу и Ереник (средњовековни Рибник). Мирна равница укротила је немирне горске воде, као што је својом питомином, уметничким споменицима са три своје Бистрице, писаним законом цара Душана и неписаним Леке Дукађина кротила немирне и оштре нарави својих горштака, који су се, као плахе горске бујице, рушили са планина у равницу, нарочито кад су прадедовска огњишта у равници била напуштана народним сеобама. Мирно, као у крупно и тромо стадо метохијских бивола, тече Бели Дрим плодном Метохијом. По две годишње жетве уноси вредни ратар у свој дом, у своје „чардаке“; трипут годишње косач откива косу у својим воћњацима и на својим ливадама.

Родни су сви предели Метохије. Познати су били ораси из Ораховца, кестење подгорско, дечанско и призренско, виногради крај Пећи, Призрена и Ђаковице, нарочито они у подримској Хочи с околином, источно од старог дримског моста из доба краља Милутина, према Ђаковици. Велику Хочу Немања је приложио Хиландару (1198), краљ Милутин потврдио. „Хотчка метохија“ Хиландара помиње се и у доба Душанове владавине. Стеван Дечански² приложио је дио Хоче Богородици љевишкој. Ту је био и метох Дечана. Из хочанских манастирских винограда дечански калуђери су одабирали најбоље грожђе да од њега праве добро дечанско вино, којим су пунили златне путире за свечане службе, сребрне кондире и позлаћене пехаре за здравице о славама и свечаностима, и за угледне госте дечанског игумана. А, кад би, услед неродице, средњовековни хочански извор пресушио, дечански кондири пунили су се се црним вином из Зетског поморја, малвазијом из Црниплата (данашњег Тивта) и Мрчевца крај Превлаке. Дечански игуман Кирил (упок. 1875) обновио је у Хочи манастирски конак и подигао велики подрум за вино јер је манастир у XIX веку имао ту преко двадесет винограда. По дечанском предању ту су били и виногради цара Душана и његових велможа, свакако и Стефана Дечанског, чија се фреска налази у старој хочанској цркви Св. Николе. На те винограде мисли и народни песник у свом епу Женидба Душанова. Душанов сестрић Милош Војиновић (син војводе Војина из Вучитрна, ставилац на српском двору), ударајући златним шестоперцем Ђаковицу Вука, који је хтео да се преваром и силом дочепа његовога дивног коња, узвикује при свом замаху:

„Толики су родили гроздови
у питомој твојој Ђаковици!“

Родне су и околне планине Метохије – гором и пашом, месом, сиром и маслом, вуном и кожом, скупоценим крзном разне горске

2 У наставку ће читалац оком одступити од ауторовог манира да краљеве Стефане види као Стеване, баш као што ће се свако мало с у именима светаца / називима цркава бити написано велики словом, Богородица љевишка постаће Љевишка, и томе слично. Нужно ће овдје опстати и након наших живота преплетена правила два правописа, оног актуелног 1962. и актуелног 2016. **Уредник на себе преузима одговорност за све пропусте – којих ће бити – али и за сва срећна рјешења – прим. ур.**

звeради. По њиховим богатим пашњацима низали су се током векова многобројни катуни; нижу се и данас. У доба Немањића то су били влашки катуни. Помињу се у многим повељама средњо-вековних српских владара, и у дечанској хривосуљи, која прописује: да земљорадници не ступају у пастире, да се Срби не жене од Влаха. Романизовани староседеоци, називани Власима и Романима, били су страсни и вични сточари. Живећи номадски кретали су се многим планинама од Проклетија и Шар-планине дуж Динарског планинског система и средишних планина Балкана, и даље дуж Карпата, запасујући наш Банат, Румунију, Мађарску и Чехословачку, све до Пољске.

Богата су рудним благом и недра планинских огранака и падина. У средњем веку копала се оловна и сребрна руда у Мајдану, Руднику и Сухом Грлу, североисточно од Пећи, о чему сведоче и очувани трагови. Стефан Дечански отворио је рудник железа у Алтину у близини Дечана, који је годишње давао манастиру одређену количину челика, по одредби повеље Дечанског.

Ова богатства условила су велику насељеност Метохијско-призренске котлине. Међу Србима помињу се Арбанаси и Власи. У повељама XIV века сви земљорадници називају се Србима, а сви пастири Власима. У Душановим повељама Арбанаси се помињу и као земљораници и као пастири. „У средњовековној Србији“ – каже Јиречек³ – „није било народоносних сукоба. Арбанашке и влашке пастирске општине, романски и грчки варошани, као и саски рудари слагали су се веома добро“. Услед турске најезде српски живаљ прибегавао је к планинама, занимајући се и земљорадњом и сточарством. Преплавио је и влашке катуне. Тако су се Власи (Романи) брзо претапали у Србе, као и на другим подручјима у Јужне Словене.

На богатствима земље држао је своју тешку руку владар-феудалац, самодржац. Он је поклањао имања својим велможама, истакнутим ратницима и војводама, а највише манастирима. Скоро цела Метохија била је метох неколико главних манастира Немањића: Хиландара, Жиче, Милешева, Бањске, Дечана и Арханђела призренског. То се види из многих владарских повеља

³ Константин Јиречек (1854-1918), чешки историчар. Рад посветио изучавању прошлости балканских народа, нарочито Срба – прим. ур.

од великог жупана Стефана Немање до цара Уроша.

Дечански манастир имао је 40 села и заселака, са 2.170 кућа, од који 210 меропашких, мајсторских и поповских, а 70 сокалничких; поред тога и 9 влашких катуна, са 270 кућа (колиба); док је Душанов манастир Св. Арханђела имао 9 катуна Арбанаса, 8 катуна Влаха и око 60 села од Косова преко Пилота до Бара.

Радно становништво сачињавали су себри, који су се делили на меропаше (сељаке везане за земљу), занатлије, пастире и отроке (робове). Било је и слободних земљорадника (баштиници). Повлашћени су били сокалници (скупљачи плодова). Владаоцу су даване годишње дажбине од летине и од стоке, чак и половину шумског жира; за пашњаке даване су дажбине у сиру и овцама. Душан је само од стоке имао годишњи приход од 40.000 перпера. Приближно је имао и Дечански. Истина, домаћи и страни писци истичу: да су српски владари давали велика материјална средства за подизање културних споменика, да су делили помоћ у земљи и изван земље. Оправљали су и подизали цркве и болнице у иностранству и давали богате прилоге. То је ишло и у корист културне пропаганде, угледа и престижа земље. Поданици су били дужни да раде „велике и мале работе“, у првом реду при подизању градова и утврђивања. За манастир Дечане дужан је био сваки меропаш да узоре 6 матова земље (мат 200 грчких квадратних лаката), по два мата овса, пшенице и проса, а сваки сокалник по 3 мата. У дечанским повељама Дечанског, Душана, цара Уроша, кнегиње Милице и деспота Стефана помињу се многобројни подложници манастира – меропси, сокалници, отроци, пастири, рибари, ковачи, златари, седлари, кројачи и обућари. **Помиње се пшеница, оvas, просо и лан, гуњеви, клашње и кожуси; помињу се овце, говеда, биволи, коњи и свиње, катуни, сенокоси, виногради, воћњаци, уљаници и млинови, вино, мед и восак.** Дечани су добијали годишње по 6.000 свилених чаура од два посадника из Пилота, а Арханђел Призренски по 100.000 чаура годишње.

У которским и дубровачким писаним споменицима помињу се често српски рудници, њихово сребро и злато, бакар и олово.

Знатан део поменутог богатства отицао је из Метохије, као

и са Косова, преко Пећи, Дечана и Призрена, двома широким артеријама за Котор и друге градове Зетског поморја, а трећом широком артеријом за Дубровник. Тим трговачким путевима протезали су се дуги каравани, по 150 до 300 натоварених коња, односећи у Приморје, разне пољопривредне и сточне производе и сировине, разне прерађене руде. Главни извозници преко мора били су Которани и Дубровчани. Њихово посредништво условило је просперитет и процват Котора и Дубровника и њихову привредно-културну мисију у средњовековној Србији и Босни.

+

Постоји и велико богатство Метохије које није отицало. Оно се у доба развоја, успона и снажења средњовековне српске државе гомилало и гомилало; а после државне пропасти стално опадало и пропадало. То су многобројни средњовековни споменици српски. Од важнијих споменика одолели су вековима, пустошним вихорима и рушилачким најездама само три, на три Бистрице, Дечанској, Пећкој и Призренској. Они представљају велико културно богатство Метохије. То су Дечани, Патријаршија и Богородица Љевишка.

Патријаршија се налази испод самог Ждрела удивствено-романтичне Руговске клисуре, чије су пећине биле настањене средњовековним испосницима, домаћим и грчким. По тим пећинама Пећ је добила своје име, као Метохија доцније по метоху манастира. Манастирска црква Св. Апостола потиче из XIII века. Уз њу је призидана око 1320. црква Св. Димитрија, а око 1330. године, у време подизања Дечана, црква Богородице. Тада су све три цркве обједињене пространом припратом, чија је лепота позната. Први српски архиепископ Сава Немањић одредио је да се архиепископска столица пренесе из Жиче у Пећ, у средишњу област државе, што је извршио његов наследник Арсеније. Душан је архиепископију уздигао на степен патријаршије (1346). Манастир је страдао приликом пропасти државе, а доцније, приликом велике националне сеобе под патријархом Арсенијем III Црнојевићем (1690), пећки паша опустошио је манастир, који је тада остао без многих својих књига и многих уметничких драгоцености. Године 1831. страдао је од Арслан-паше босанског. Као грађевина, Патријаршија је далеко скромнија од Дечана, али

њен живопис има велику уметничку вредност. Рашка сликарска школа дошла је ту до пуног израза. У цркви Апостола сачуван је први живопис из XIII века, који указује на утицај источног сликарства. Причешће апостола широких је размера. Знамените су и фреске из прве половине XIV века, који сведоче да су мајстори добро познавали и византијску и западну сликарску уметност. Површински унутрашњи простор све три цркве са припратом сав је у фрескама. Да поменемо само неколико већих композиција и неколико појединачних фигура. У припрати је Лоза Немањића (23 лика) и архиепископ Данило II; у цркви Апостола: Издајство Јудино, Одрицање Петрово, Суђење пред Кајафом, Краљ Урош I и Краљ Драгутин; у цркви Богородице: Св. Сава, Архиепископ Данило II са Св. Николом, Пророк Данило приводи Богородици архиепископа Данила II, који јој приноси ову своју задужбину. Од фресака у цркви Св. Димитрија треба истаћи: Стефана Дечанског и Душана, ктиторе Дечана, Св. Саву, Сабор Св. Саве, Сабор Св. Симеона и Уроша I, Балшиће, а нарочито Рођење Богородице, на којој је дивна девојка са крчагом, Рођење Христа, на којој је „сјајни радознали пастир“, и Заузимање престола од стране Стефана Дечанског. Три последње композиције радио је мајстор Јован, који се потписао испод фреске Богородице у апсиди цркве Св. Димитрија. Судаћи по његовом грчком потпису и по неким траговима у которским писаним споменицима, Јован је, можда, грчки сликар из Котора, као и дечански живописац Срђ. Врло је значајно најновије откриће (чишћењем) дивне фреске Јована Крститеља. Велику пажњу наших стручњака привукле су иконе мајстора Лонгина, из друге половине XVI, и мајстора Радула, из друге половине XVII века, чија се икона Свети Никола јавља Стефану Дечанском на Овчем пољу. Једна његова икона налази се на иконостасу цркве Св. Луке у Котору (Св. Лука, Св. Ђорђе и Св. Димитрије).

Богородица Љевишка много је мање позната од Патријаршије и Дечана. Њу је из темеља обновио краљ Милутин (1307). При њој је била столица призренске епископије, затим митрополије. Тај мање познати уметничко-књижевни центар опустео је сеобом патријарха Црнојевића. Црква је брзо претворена у цамију. Обраћена је у цркву после Првог светског рата. Данас је

обновљена, покривена оловом и проучена. Недавно је откривено име протомајстора Николе, грађевинара, и протомајстора Астрапе, живописца „првог великог мајстора Милутинове школе“, који је радио у Жичи, Богородици Охридској и другим манастирима. Његове „монументралне фреске у храму призренске катедрале спадају међу најбоља дела српске средњовековне уметности“ и задивиле су уметнички свет код нас и на страни. Истичу се по својој лепоти и композиције: Чуда Христова, Причешће апостола, Прање ногу, Тајна вечера, Суђење Христу и Св. Ђорђе на коњу; затим: Стефан Немања као монах, Св. Сава, Стефан Првовенчани и краљ Милутин. Фреска Св. Трифуна, патрона Котора, указује на траг которских мајстора. Ако није утврђено да је поменути протомајстор Никола био грађевинар, онда би то могао бити которски сликар Никола Грк, који се у которским споменицима помиње као упокојени 1326. године.

Иначе, куд год се човек окрене по Метохији, скоро свуда види рушевине старих споменика – многобројних цркава и манастира од времена Немање и Св. Саве до кнеза Лазара и кнегиње Милице, од деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића до патријарха Макарија Соколовића и патријарха Пајсија, књижевника.⁴ Напросто, куд год човек крене Метохијом, свуда

4 Оно што је оригинални текст казивао јесте важно, али је важно и вријеме у данашњег читаоца. Неке од бременитијих фуснота у наставку имају за циљ да текст из 1962. растерете научних дигресија – у које ипак није дирано, јер будућим проучаваоцима могу бити од изузетне користи – прим. ур. У наставку, оригинални текст...

У врху Метохијске котлине, на реци Студеници, лежи у рушевинама стари манастир Студеница (Мала Студеница), столица хвостанске епископије (од 1219), доцније митрополије (од 1381). Од њеног лепо оклесаног тробојног камена са грађене су две џамије, у селу Студеници и Врелу, два моста и неколико воденица.

У дну котлине, на Призренској Бистрици, испод развалина некада тврдог Вишеграда, лежи у рушевинама манастир Арханђела, задужбина цара Душана. Он је био сјајнији од Витине грађевине на Дечанској Бистрици. Ту је сахрањен Душан (1355). Чувен је био манастирски мозаик. Помињући уметничке реткости на Балкану писац Карловачкога родослова кличе поносно: да таквог мозаика нема нигде. Неколико преосталих делова фресака указују да је живопис био „на изванредној висини“. Манастир је настрадао од Турака 1455. године ускоро опустео. **Од њега је саграђена Синан-пашина џамија у Призрену. Откопане су раскошне вајарске декорације и гробница**

Страцимира Балшића, али не и надгробна плоча моћнога „цара Срба и Грка“.

На простору између рушевина ова два манастира, на подручју Белог Дрима, налазе се **бројне рушевине манастира**, већина са траговима живописа. У рушевинама је манастир Св. Александра, обновљен за Немањића, у којем је игуман Теофил писао биографију свога ученика византијског цара Јустинијана (525-565), на чије трагове законодавства, као и Душановог, наилазимо у статутима Котора, Будве и Паштровића. У рушевинама је манастир Св. Марка у селу Коришу код Призрена, у којему је, у блиској испоници, живео Петар Коришки; у рушевинама је манастир Св. Петра и Павла у Унемиру, код Пећи, и истоимени манастир у Алтину код Дечана. Иста судбина стигла је и манастир Вазнесенија у Јошаници, где се налазе остаци скулптуре и стубова од белог мермера, и манастир Св. Ђорђе у Призрену, у којему је била столица призренског митрополита, као и манастире у Пријеказима и Арханђелову код Пећи. За хвостански манастир Св. Николе, који је основао краљ Милутини подложио га са метохом манастиру Милешеву, не зна се где је био. Можда су то развалине храма Св. Николе у селу Руднику, у североисточном крају старог Хвосна, где има остатака манастирских конака. Судајући по развалинама, остацима скулптуре, фресака и оловних кровова изгледа да су били манастири: храм Богородице у Реснику, по предању задужбина краља Михаила (?), храм Св. Саве у Свркама, из доба Уроша, храм у Истоку, са живописом лозе Немањића до Милутина, храм у Ђураковцу, из доба Стефана Дечанског са фрескама лозе Немањића, храм Св. Петке у Ђурђевику, храм у Беркову, обновљен у време цара Душана (?), храм у Бобојевцима, у чијем се натпису помиње цар Душан, храм у Будиславцима, порушен 1537, обновљен 1568, по једном мишљењу задужбина краља Милутина, и храм Св. Ђорђа у Сиги, који се одржао до 1842. године. По непоузданим наводима једног нашег историчара-путописца (из 1870) манастири су били: храм у Долима, Дренику, Белом Пољу, Ђакову, Крушеву, Ливошу и Осојинама.

Многобројније су рушевине цркава. Од развалина цркве Св. Илије у Сухом Грлу, у врху Метохијско-призренске котлине, чији је натпис – како се каже – помињао кнеза Владимира и Косару (из друге половине XI века), до развалина цркве Св. Илије на врху Паштрика, у дну котлине, може су у 40 места набројати око 70 цркава, многе са траговима живописа. Од њих је врло мали број још на ногама – можда ни трећина. Само у Хочи десетак је у рушевинама. Многе метохијске цркве помињу се у повељама средњовековних владара. За неке се зна ко их је подигао или обновио. Цркву Св. Николе у Млећанима подигао је краљ Урош I, а разорили су је Турци 1860. Цркву Св. Петра на Пећкој Бистрици подигао је Милутин (1309); тако и цркву Св. Стефана у Призрену. Натпис једне разорене цркве у Подграђу на реци Глини помиње краља Милутина. Цркву Св. Николе у Вишеграду приложио је Милутин Богородици Љевишкој, а Стефан Дечански потврдио даровницу; Ивања код Истока помиње се 1314. године. Цркву Богородице у Муштушту,

наиђе на растурене остатке грађевинских споменика – надвратнике са натписом, надгробнике са именом, на камење уобликовано или украшено вештим длетом мајстора из унутрашњости и Приморја; или на остатке и слојеве старих фресака постојаних боја. Наишло би се и на мноштво уметничких слика и икона, на мноштво црквених сасуда и предмета сребрних и позлаћених, да све то није грабљено и разграбљено у данима пустошења. Наишло би се по Метохији и на мноштво драгоцених рукописних књига, да нису развлачене, бацане и упропаћене.

Са својом екипом приморских мајстора протомајстор Вита није дошао у пусти крај Балкана. Средишне области српске државе – као што смо видели – биле су пуне културних споменика, нарочито грађевинских; међу њима је било неколико знаменитих и сјајних. Вита је био и тиме подстакнут у настојању да својим уметничким делом надмаши или достигне оне споменике који су ту већ постојали.

+

Кроз многобројне рушевине старих споменика тече спокојно Бели Дрим слободном равницом на којој је некад муком мучао средњовековни себар, а затим неколико векова стењала под спахијским јармом понижена раја. Дивовском снагом пробива се између граничних планина Паштрика и Коритника (1990 m и 2390 m), прелазећи у Албанију испод Жура. Пробива се кроз врлетне клисуре и кланце „тврдог качаника“. У том теснацу сукобљавала

код Призрена, подигао је велики казнац Јован Драгослав 1315.; Душан је подложио Арханђелу (1348), као Рајкову цркву у Призрену (Рајка логофета Ст. Дечанског?) и цркву Св. Спаса, задужбину Младена Владојевића, такође у Призрену. Никољску цркву у Батуши крај Ђаковице Дечански је приложио Дечанима, а цркву Св. Симеона у Мушитишту приложио је Богородици Љевишкој, затим Душан Арханђелу Призренском. Две цркве Св. Николе код Призрена и у Иванцима на Пећкој Бистрици, помињу се 1331. године. Цркву Св. Николе у Добрушти, околини Призрена, обновио је Душан (1334), а доцније приложио Хиландару, као и цркву Св. Димитрија у Призрену и Св. Петке у Средском код Призрена. За цркву Св. краља Дечанског у Синаји, у околини Пећи, каже се да је подигао Душан. Свети Ђорђе у Речанима крај Призрена носи натпис из 1370. Цркву Спаса у Хвосну приложио је кнез Лазар манастиру Св. Пантелеимона на Атосу, а доцније кнегиња Милица потврдила даровницу. Истом манастиру приложио је (1395) логофет Лука цркву Богородице у Драгобиљу крај Пећи.

су се у средњем веку два снажна утицаја, јелински и романски; и животни интереси два народа, српског и арбанашког, од којих се први борио за стварање, ширење и јачање независне државе, за море и приморско пространство, за политичко и културно наслеђе Византије, једно време и за превласт на Балкану, а други, упоран и тврд, није се „уклањао с пута“. Снажним замахом то је реално приказао народни песник у двобоју Краљевића Марка и Мусе Арбанаса, „одметника у приморје“ (јужно од Бојане).

Пошто је пробио планинске оградe Метохије и кроз брда отворио пут саобраћају, трговини, војним походима и сударима, струјању и претакању из котлине у котлину двонародног и двојезичног живља, Бели Дрим се код Кукса, испод Везирова моста и Љум куле састаје са Црним Дримом. Сједињени теку даље под заједничким именом, покрај расршћа Светог Спаса и развалина старог града Леке Дукађинца (Кале Алексит Дукацинит). Тече даље кроз питоми и плодни Дукађин, стари Дукађин и кроз Пилот, област Немањиних првих освајања, да се убрзо код Дања, чувене средњовековне трговачке раскрснице, опет разједини. Десни рукав хита ка Скадру, а леви ка Љешу. Под Скадром се састају воде Зете и Метохије, воде Охридског, Преспанског и Скадарског језера, да се широком Бојаном улију у Јадран, који је са својим бројним и смелим једрима живо посредовао у размени привредних и културних добара између Запада и средњовековне Србије, чија је главна посредничка лука био Котор, а поред њега Будва, Бар, Улцињ и Свети Срђ на Бојани под Скадром, једно време Љеш и Драч.

*

Бели Дрим старога Хвосна и Дукађина повезао је легенде о херкуловској снази и јунаштву Марка и Мусе, легенде о сунчаној лепоти Милоша Обилића и зрачној лепоти охоле сестре Леке капетана Дукађинца, као што је грчки мит повезао легенде о сунчаном хероју Персеју и звезданој младој Андромеди, кћери охоле Касиопеје, можда још онда кад је албански планински горостас Томори био седиште грчких богова пре Олимпа. Повезао је и две легенде о зидању две велике грађевине српског државног темеља и културних стремљења, тврдог Скадра на Бојани и Високих Дечана на Дечанској Бистрици. Испредене из доживљавања историјских

догађаја, згуснутих предањима у битно и основно, и ове легенде погињале су душом српског народа и распаљивале машту српског народног песника.

2. ВИТИНО ДЕЛО

Снагом генија народни песник је изградио еп о Косову и еп о Краљевићу Марку, створио на матерњем језику споменике вечне лепоте, сведочанства о размаху стваралачке снаге и способностима духовног узлета. Народни песник је задивио свет лепотом обликовања општељудских мотива, познавањем животних истина и тежњама за општељудском правдом – и тако се овековечио.

И Дечани су песма – испевана у камену. Ако је Грачаница на Косову (одвојена од припрате), по утиску који оставља на гледаоца, савршена лирска песма којој нема шта да се дода нити одузме, као што је народна *Млада Ђурђевица*, као што је Ракићева *Јефимија* или *Симонида*; онда су Високи Дечани еп, снажни еп великог замаха, као што је народни еп *Урош и Мрњавчевићи* или *Зигање Скадра, Бановић Срахуња*, итд.

Вита Которанин испевао је Дечански еп пола века пре косовског догађаја – много пре него што је испеван у десетерцу косовски еп, много пре него што је народни песник довајао узвишени лик Мајке Југовића. **Вита је подигао најгоростаснији и најраскошнији српски споменик средњег века.** Својим делом дао је сјајно сведочанство о стваралачким способностима и културним стремљењима нашег народа. Пре народног песника постигао је велики домет и широке размере у размаху уметничких обликовања. Дечанским епом Вита се овековечио – и одужио својој отаџбини. Као фрањевац, он је својом грађевином потврдио народну недељивост и својом сарадњом са архиепископом Данилом уздигао се изнад расцепа и подвојености две једноверне цркве, чија су се штетна претезања осећала већ у његово време. **Вита је оставио најречитији доказ о историјском уделу и значајном**

доприносу Котора у културном уздицању средњовековне Србије.

Дело Вите Которанина на Дечанској Бистрици није било још довршено када је изречен први суд о њему. Стефан Дечански, за кога његов биограф-савременик каже да је доживео да види подигнуте зидове и „достохвалне стубове“, пише у својој повељи (1330): „И саздав украсих всакими красотами внутреними и венејшними“. Неколико година доцније биограф Дечанског, очевидац подизања Дечана, написао је између осталог да је „чудно и преславно онима који гледају како часне и многоразличне мраморе чине и ове полагајући у сазидање божанствене цркве“.

Дечански игуман Григорије Цамблак, познати српски писац с почетка XV века, човек шире културе и искуства, стајао је удивљен пред делом Вите Которанина.⁵

У исто време, после Цамблака, један београдски писац Немањића родослова, можда деспот Стефан Лазаревић, овако велича лепоту Дечана: „Стефан, кога и Дечански именујемо, трећи Урош, и овај сазида цркву прекрасну Св. Вазнесенија на реци Бистрици на Дечанима... Сваку мисао превазилази добротом црква његова, која за 16 година сазида се мраморјем и величином и извајањима различних видова ликова, за шта није довољна година за причање. А изглед цркве видове свих и очи које гледају умара од силне светлости мрамора, као нека звезда даница која изјутра сја.“⁶

5 Написао је (око 1405) да „боголепни храм унутра има велику дужину и ширину, а висину толику да се утруђују и очи оних који гледају. Држе га стубови од мрамора извајани, а ишаран је разним сводовима. А споља састављен је многочудно од уструганог мрамора, црвеног и уједно белог, и камење једнога са другим сачлањено је дивно и најуметничкије... тако да се велика благодет сија онима који гледају, и увек лепота камена и величина дају храму највећу красоту, пошто је савршено извајан, на достолепност онима који су га учинили“.

6 Он даље каже да Душанов Арханђел призренски „добротом и уметношћу превазилази дечанску цркву изузев мрамора; и величином боља дечанска. Стога и говоре становници краја тог призренске цркве патос, и дечанска црква, и пећка припрата, и бањско злато, и ресавско писање (живопис) не налази се нигде“. Сто година доцније, преписивач овог родослова (Карловачки родослов) закључио је такође да „јакo дечанскија цркви не обретајет се нигдеже“. Писац Дечанскога летописа истакао је да је Стефан Дечански сазидао „преизванредни украсени храм Дечане“.

Као наши стари летописци, тако је и наш народ поносан на ово знаменито културно наслеђе. То народно осећање и мишљење изразио је народни песник у епу *Милош Војновић и бан од Коѿора*:

Ма каква је црква у Дечане,
а тако ми свашта на свијету,
ја мним такве нема у свијету!

У другој народној песми – *Милош у Лайинима* (Милош код католика), то мишљење изражено је кроз уста Милоша Обилића, косовског хероја. Није случајност што народни песник доводи у Котор Милоша Војиновића из Звечана са Косова, сестрића цара Душана „пастира“ са Шар-планине, најизразитијег епског јунака здравих народних схватања, да искаже тај народни понос на дечански споменик. Односно, што у другом случају доводи Милоша Обилића, најсветлијег јунака епа, најизразитијег представника народне части, достојанства и поноса, да управо у Витином граду упореди Високе Дечане са которском катедралом, дивним спомеником Приморја:

Јесу љепше наше задужбине
од вашег Светога Трипуна...
Да видите Високе Дечане,
да видите, па да се дивите
какви су и колики ли су!

У песми *Зигање Високих Дечана* истакнута је висина, сјај и лепота Дечана:

Јер су виши да их виших нема
и сјајнији да их лепших нема!⁷

7 Народни песник упоредио је Дечане и са неколико знаменитих грађевина у унутрашњости Балкана, а не само једном од репрезентативних грађевина нашег Приморја. Заробљеној девојци у Стамболу царевих Мујо обећава велике и ретке дарове ако се потурчи:

Потурчи се, лијепа каурко
даћу теби неке задужбине:
Свету Петку насред Дренопоља,
Камен-моста Марице ријеке,
Златне Ступце на Нове Пазаре
и бијелу у Дечане цркву,
које љепше у свијету нема!

(С. Милутиновић, Пјеванија црногорска)

Из народне душе и маште испредена је и **легенда о зидању Дечана**. Она је, свакако, почела рано да кружи. Вук Караџић је забележио како се у народу приповеда да је ослепљени краљ Стефан Урош III изашао у шетњу изван града, да се на њега сажали Св. Архангел и, претворивши се у орла, поврати му вид. „Онда краљ прогледа и на оном мјесту начини Дечане“. Исто тако народ приповеда како је неимар Дечана намеравао да украси храм са 24 кубета, али га је у томе омела смрт Стефана Дечанског⁸.

*

Као што смо видели, нарочито се истиче монументалност, висина и пространство, мирноћа линија и површина Високих Дечана. Вита је, очигледно, веома водио рачуна о томе. Као сваки велики уметник, он је настојао и успео да што боље усклади своју грађевину са околином.

Архитектура и скулптура нису једино уметничко достигнуће Високих Дечана. Знаменит је и дечански живопис, који је

8 Сва мишљења наших старих писаца и нашег народног песника, односно нашег народа, о лепоти и величини Дечана, изречена са дивљењем и у народном усићењу, могу се изразити у две речи које је недавно записао у дечанску књигу један Француз – посетилац: „Дивота, чудо“!

Пре сто година дао је свој суд о Дечанима и њиховом неимару један од главних вођа хрватскога препорода Иван Кукуљевић. „Вити Которанину“ – каже Кукуљевић – „припада једно између првих мјеста не само међу славенским него свима умјетницима свога времена“, јер је подигао споменик „којему се диви и данас домаћи и инострани свијет... Вити припада највећа слава за подизање овога ријеткога славенскога умотвора“.

После тога изречени су **многи судови позваних домаћих и страних историчара уметности**. Чула су се мишљења Руса, Француза, Енглеза, Немаца и других. Енглез Еванс истиче Дечане као „најотменију црквену грађевину у унутрашњости полуострва“. Константин Јиречек каже да је то „сјајна грађевина“. Руски научник Кондаков сматра да је друга половина XIII и прва половина XIV века „сјајни период српске архитектуре“. Опсежну монографију о Дечанима написала су наша два позната стручњака. Један од њих истиче да су Дечани „најмонументалнији од свију очуваних српских и јужнословенских средњовековних споменика“, да Витина грађевина „остаје сва складна, мирна, хармонична и снажна, којој се дивимо и данас“. У томе се слажу сви наши стручњаци. Један каже да дечанска црква заузима „изузетан положај у историји српске уметности“, јер је на њој срећно спроведена „синтеза романских, готских и византијских елемената“, и да су њене одлике изражене „у монументалности и мирноћи облика и површина“.

одуховио, озарио и још више оплеменио Витино дело, исклесано од камена. Пошто су прави и вешти мајстори длета, пратомајстор Вита и његови приморски сарадници, завршили своје дело, дошли су прави и вешти мајстори кичице и боја. Међу њима је било и грчких мајстора из Котора и њихових ученика. Србија је тада била већ избила „на чело сликарства на хришћанском истоку“, како по богатству иконографских тема и оригиналности мотива тако и по множини сликарских школа, по изразитости уметничких личности, по висини заната и естетичкој вредности дела.

О средњовековном српском сликарству много се писало и код нас и на страни, нарочито у новије време. Да се о њему пронесе глас по свету много су допринели Рус Окуњев и Француз Мије, познати византолози. Нови радови на откривању и чишћењу старих фресака све више откривају њихову уметничку вредност. То се односи и на фреске из Дечана. Отуда је ту недавно могло бити речено да „сликар фресака у Милешеви није ништа мање изразита личност него Тицијан, ни сликар из Сопоћана мање слободан стваралац него Тинторето“. Знаменити византолог Анатоли Фролов, следбеник Габријела Мијеа, назвао је наше средњовековне фреске „делима која данас после толико времена задивљују свет“. „Фреске из Сопоћана“ – каже један наш писац од укуса – „представљају навеће достигнуће средњовековног сликарства у Србији, по мишљењу многих зналаца оне су и најлепше од целокупног сликарства настало у XIII веку у Европи уопште... Сопоћани су Сикстина средњег века“.

Дечанска црква је сазидаана од лепог тробојног мрамора, шароликих вијуга, савршено углачанао. Наизменично се нижу редови: бели – ружичастоцрвени – бели – загаситоплави. Сматра се да је тај мрамор из каменолома из источног дела Шар-планине, одакле је добављан за римски град Улпијану (Липљан) на Косову. По народном предању, главно камење за Дечане доведено је из горњег Полимља. Унутрашња дужина цркве износи 80, а ширина 74 стопе. Њена висина до врха кубета износи преко 29, а до врха великог сребрног крста на кубету преко 32 метра. Црква је првобитно била покривена оловом; оловом су прекривени и темељи унаоколо.

Црква има облик петобродне базилике. Састоји се од

три дела – припрате, храма и олтара. Припрата је тробродна, пространа и видна, нижа од храма. Сводове средишног брода, који је шири и виши од спољних, подижу четири танка мраморна стуба облика осмострание призме, висока скоро 6 метара; два су од њих целовита. Храм (хаос) има пет бродова; његова тробродна основа проширена је са два спољна брода (параклиса), који се завршавају полукружним апсидама. Северни параклис посвећен је Св. Димитрију, јужни Св. Николи. Спољни бродови су ужи и нижи од суседних, а ови од средишног, на чијем се источном делу издваја квадрантни тамбур (прстенасто постоље), на којему се уздиже велико овално кубе. Свод средишног брода испод кубета, односно тамбура ослања се на четири велика зидана стуба, од којих су два централна, а два приолтарска. Ребрасти сводови спољних бродова (параклиса) ослањају се на по три стуба уздужно поређана, који одређују простор појединог параклиса према простору суседног, унутрашњег брода. Олтар је тробродан, широк колико и припрата, али нижи од ње. Сваки брод има своју полукружну апсиду, од којих су две крајње подређене средишњој, главној, као што су и спољни олтарски бродови подређени унутрашњем, пространијем. Три унутрашња брода храма (наоса) сведена су под један двосливни кров. Унутрашњи бродови припрате и олтара имају такође двосливне кровове, док спољни бродови сва три дела цркве имају прислоњене, једносливне кровове, као што су једносливни кровови и свих апсида. Тамбур има четвртасто-прстенасти, а кубе округли кров. Њима су стилизовано подређени сви поменути кровови – три двосливна, шест једносливних и пет апсидних, полукружних.

Посматрани споља, Високи Дечани остављају утисак уметнички спретно стилизоване грађевине, која као целина делује импозантно.

Они имају троја спољна врата – западна (главна), северна и јужна, сви су на припрати. Четврта су унутрашња (царска), између припрате и храма. Свака посебно делују изванредно. Прозора има 39, једноделних, дводелних (бифоре) и троделних (трифоре). Сви су правилно распоређени и мајсторски изведени. Од њих су две велике китњасте трифоре – на западној фасади, изнад главних врата, и на главној апсиди олтара; двадесет пет

бифора – три на западној, а по две на северној и јужној фасади припрате, по четири на фасадама северног и јужног параклиса (бочних бродова храма), две на главној олтарској апсиди, с једне и друге стране поменуте трифоре, осам на кубету; и дванаест једноделних прозора, по четири у два реда на спољним бродовима олтара и по један на две апсиде параклиса и на две мање апсиде олтара.

Веома је богата пластична декорација цркве и споља и изнутра. Украшени су сви портали, трифоре и бифоре, капители и консоле, и сви венци фриза унаоколо, испод свих кровова; такође су украшени и капитоли великих стубова у унутрашњости цркве, у припрати и храму (наосу), мермерни иконостас и амвон, ниске ограде леве и десне певнице, као и мермерни владарски престо, прислоњен уз југозападни стуб испод кубета. Ту су рељефи, пуне фигуре и главе – људи, лавова, змајева (аждаја), грифона, фантастичних створења, птица и других животиња; ту су и рељефи флоре – лозице, палме, лишће. Све је скоро у чисто романском стилу. То су радили одабрани приморски мајстори Витине екипе; свакако по замисли, нацрту или избору самог Вите.

Нарочито су раскошно и уметнички декорисана троја врата – западна, северна и унутрашња. Њихови двовратници, по пет-шест с обе стране, са коринтским капителима увлаче се унутра степенасто, да би се испољила и лепше деловала њихова декоративна стилизација. Изузетак чине спољни, слободни довратници (стубови). Скромнија су јужна врата, са по три једноставнија довратника. Сва су врата засвођена архиволтима, чији се лукови ослањају на капителе довратника, дајући облик тимпану над улазом (простору изнад надвратника и испод архиволта).

Тимпани спољњих врата украшени су рељефима. У тимпану западних врата обрађена је сцена из Страшног суда: Христос на престолу. У руци држи Књигу живота; поред њега су два анђела, од којих један оглашава трубом час Страшног суда. Изнад, у архиволту, рељефи четири апокалиптична коњаника. С једне и с друге стране тимпана, над капителима спољњих довратника, израђене су консоле у облику две крупне животиње,

које представљају, ваљда, чуваре улаза.

У тимпану јужних врата, изнад Витиног натписа, израђено је крштење Христово; а у тимпану северних врата крст на Голготи, украшен цветном орнаментиком. И унутрашња врата (храма) имају своје велике консоле. Изнад капитела спољних довратника налази се по једна консола – лево грифон са зецом стегнутим у канцама, десно лав разјапљених чељусти, који међу шапама држи главу овна. Доле, испод спољних довратника, два лава отворених чељусти држе под својим шапама по једну људску главу.

За трифоре дечанске цркве поодавно се рекло да су највећег техничког савршенства. Дивно стилизована трифора изнад главних (западних) врата изванредан је украс челне фасаде. Засвођена је архиволтом. Два слободна спољна стубића (колонете) почивају на консолама у облику људских фигура у клечећем ставу. Они су исто тако елегантни и са лепо израђеним капителима као и четири унутрашња мермерна стубића – два оквирна и два слободна у отвору, који деле прозор у три дела. У тимпану је рељеф Св. Ђорђе на коњу који убија копљем аждају. С једне и с друге стране лука постављена је по једна консола у облику пуне фигуре звера. Још лепша је китњаста трифора главне олтарне апсиде. Њени елегантни бели стубићи исто су тако углобљени као и они са трифоре на западној фасади. Спољни се ослањају на консоле у облику људских бића у клечећем ставу, са рукама опртим о колена. Са страна су издвојене веће консоле са пуним фигурама лавова. Оквир трифоре украшен је са две лозице; лева излази из чељусти змаја, десна из уста змије, и сплећу се у врху архиволта око људске главе. Обе имају по тринаест поља украшених рељефима. На десној су рељефи лишћа (као на лозици трифоре которске катедрале), осим деветог поља, на коме је крилата сирена. На левој су скоро сви рељефи бића: птица зобље грозд, дивљи вепар, двоглави орао, дивокоза (?), дечак се држи рукама за лозу, срна окренута главом к репу, орнамент, мушка брадата сфинга, орнамент, Симсон разврнуо вилице лава. У тимпану трифоре је лозица са четири поља украшена лишћем. С десне стране је базилиск с круном на глави (птица змијског репа, која усмрти погледом), а с леве змај, који у канцама држи жену и гризе је за ноге, окренуте горе. Можда је то симболизација мука паклених.